

Prethodno priopćenje

UDK 711.424(497.13 Petrinja)

PRILOG ISTRAŽIVANJU URBANOG RAZVOJA GRADA PETRINJE

Nenad Lipovac

Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Primljeno: 14. 01. 1993.

Sažetak

Naselje Petrinja spominje se u pisanim dokumentima već polovicom XIII. stoljeća. Svaki trag toj Petrinji gubi se polovicom XVI. stoljeća tako da se ona danas i ne može točno locirati. Grad koji danas poznajemo pod tim imenom počinje se stvarati potkraj XVI. stoljeća na ušću Petrinjčice u Kupu kada turski vojskovođa Hasan-paša Predojević 1592. godine gradi tvrđavu na tom mjestu i daje joj ime Petrinja. U 400-godišnjoj povijesti grada Petrinje možemo razlikovati pet vremenskih razdoblja urbanog razvoja grada: prvo je razdoblje turske tvrđave (1592.-1595.), drugo kršćanske tvrđave (1595.-1703.). Treće razdoblje (1703.-1881.) daje sliku pravog urbanog nastajanja Petrinje - nakon rušenja tvrđave grad se počinje razvijati prstasto, slijedeći glavne regionalne prometnice u smjeru Gline, Kostajnice i Siska. Četvrto razdoblje (1881.-1945.) obilježeno je industrijskim razvojem (osobito mesne industrije), iako je velik dio preuzimao Sisak. U petom, najintenzivnijem razdoblju (1945.-1991.), započinje izrada razvojnih i prostornih planova grada Petrinje. Razvoj Petrinje zamire 2. rujna 1991. god., kada suludom agresijom na području cijele Banovine tzv. JNA uzrokuje veliki egzodus hrvatkog pučanstva, a planove razvoja zamjenjuju planovi rušenja i uništavanja.

Uvod

Petrinja se, kao naselje, prvi put spominje 1240. godine u Kolomanovoj povelji, kojom se, uz neka druga naselja, Petrinja proglašava slobodnim kraljevskim gradom.¹ Ta Petrinja više ne postoji i ne može se točno odrediti njezina lokacija. Pretpostavlja se da se nalazila malo južnije od današnje Petrinje, između naselja Kraljevčani i Jabukovac.²

U sklopu istraživanja na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, koje traje od 1989. godine, pokušat će se tijekom vremena odrediti lokacija tzv. Stare Petrinje (Alt Petrina).³ Ovim člankom autor želi prikazati rezultate dosadašnjeg osobnog istraživanja urbanog razvoja Petrinje, grada na ušću Petrinjčice u Kupu.

Za ovo područje Banije nema literature koja obraduje povijest urbanog razvoja Petrinje, već se ona spominje samo kao dio povijesnih, zemljopisnih ili drugih opisa okolnog područja i mjesta.⁴ Za ovo istraživanje dragocjena je bila arhivska grada u grafičkim zbirkama i zbirkama starih planova i mapa koje se nalaze u raznim arhivskim ustanovama u nas i u svijetu. Tako je pregledana arhivska kartografska i grafička grada Arhiva Hrvatske, Nacionalne i sveučilišne biblioteke, Hrvatskog povijesnog muzeja, Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture, Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture (sve u Zagrebu) i Historijskog arhiva u Sisku te njegova područnog odjela u Petrinji, zatim kartografska zbirka Ratnog arhiva i Austrijske nacionalne biblioteke u Beču, te arhiva Njemačke državne biblioteke u Berlinu. Arhivski grafički materijali koji se nalaze u muzejima i arhivima u Budimpešti i Karlsruheu još se istražuju.

Povijest urbanog razvoja Petrinje, smještene na ušću Petrinjčice u Kupu, može se podijeliti na nekoliko vremenskih razdoblja:

- I. Razdoblje turske tvrđave (1592.-1595.)
- II. Razdoblje kršćanske tvrđave (1595.-1703.)
- III. Razdoblje Vojne krajine (1703.-1881.)
- IV. Razdoblje nakon pripojenja civilnoj Hrvatskoj (1881.-1945.)
- V. Razdoblje suvremenoga grada (1945.-1991.)

Za prvo i drugo razdoblje nema mnogo sačuvanih grafičkih materijala (planova i crteža). Većinom su to grafike tiskane u tom razdoblju, koje se nalaze u grafičkim zbirkama i knjigama.⁵ Dosad je najviše je podataka prikupljeno za treće vremensko razdoblje. Za četvrto i peto razdoblje postoji bogata grada, koju tek treba detaljnije istražiti i obraditi.

Razdoblje turske tvrđave (1592.-1595.)

Šesnaesto stoljeće karakteriziraju stalni turski prodori, napadi i pustošenja tih krajeva. Izgradnjom tvrđave Karlovac, dotadašnje tursko prodiranje prema zapadu preusmjerava se na sjeverozapad (Turopolje i Zagreb). Glavni obrambeni teret preuzima grad Sisak, nizvodno uz Kupu. U turskim se planovima stvara ideja o gradnji još jedne tvrđave na putu između Siska i Karlovca, i to uz južnu obalu Kupe, kako bi bili mogući brzi upadi na područja sjeverno od Kupe, a i dobar pregled korita rijeke Kupe uzvodno i nizvodno. Tako je odabrana lokacija na utoku rijeke Petrinjčice u Kupu (45° 28' SGŠ te 16° 9' IGD), mjesto gdje je postojao vrlo pogodan prijelaz preko Kupe, a prema kojemu su već otprije vodili kopneni putovi sa sjevera i juga.

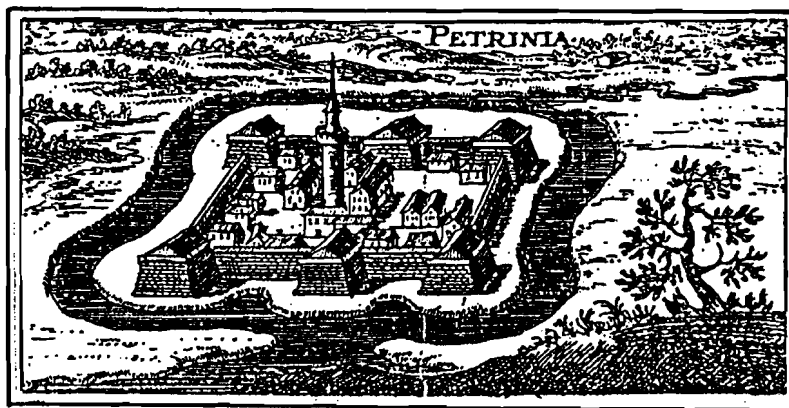
Gradnja turske tvrđave, nazvane Yeni Hisar ili Yeni Kala (Novi grad), započinje 12. travnja 1592. godine, a završava za nepuna tri tjedna, 2. svibnja

1592. Inicijator gradnje bio je Hasan-paša Predojević. Obrambene su zidine, kao i nekoliko isključivo vojnih objekata unutar tih zidina, od drveta. Za vrijeme turske vladavine tvrđava je imala vojni karakter, pa se nikakvo naselje nije formiralo unutar same tvrđave, a pogotovo ne oko nje. Ipak, njezin je položaj uvelike odredio lokaciju i nukleus budućega krajiškoga grada i njegov urbani razvoj. Tvrđava je nekoliko puta spaljivana i ponovo građena, prelazeći iz turskih ruku u ruke hrvatskih i njemačkih branitelja tog prostora, sve do 25. rujna 1595. godine kada turska vojska konačno napušta petrinjsku tvrđavu i povlači se prema jugu, ostavljajući utvrdu u vrlo dobrom stanju.⁶

Slika 1.

PRIKAZ PETRINJSKE TVRĐAVE KADA SE ONA NALAZILA U TURSKIM RUKAMA (1592.-1595.)

(Izvor: G. Braun, F. Hogenberg "Civitates orbis terarum", svezak VII., Köln, 1616.-1618.)

Turska je tvrđava bila vrlo jednostavnog pravokutnog oblika. Po dužim je stranama imala izgrađene po tri kule (bastiona). Duž zidina s vanjske strane nalazio se dubok i širok rov, koji se punio vodom iz Petrinjčice. Jedan ulaz u tvrđavu bio je sa zapadne strane, dok se na južnim zidinama nalazio manji otvor, vjerojatno planiran za slučaj napuštanja tvrđave i povlačenja prema jugu. Unutar drvenih zidina nalazilo se nekoliko manjih vojnih brvnara, dok je ostali slobodni prostor tvrđave služio za postavu vojnih šatora. Prostorom unutar zidina dominirao je visoki toranj osmatračnice (ili minareta), ali on se ne vidi na svakoj od spomenutih grafika, tako da se može pretpostaviti kako je izgled unutrašnjosti tvrđave ovisio o "umjetničkim" pogledima samog crtača (Sl. 1).

Razdoblje kršćanske tvrđave (1595.-1703.)

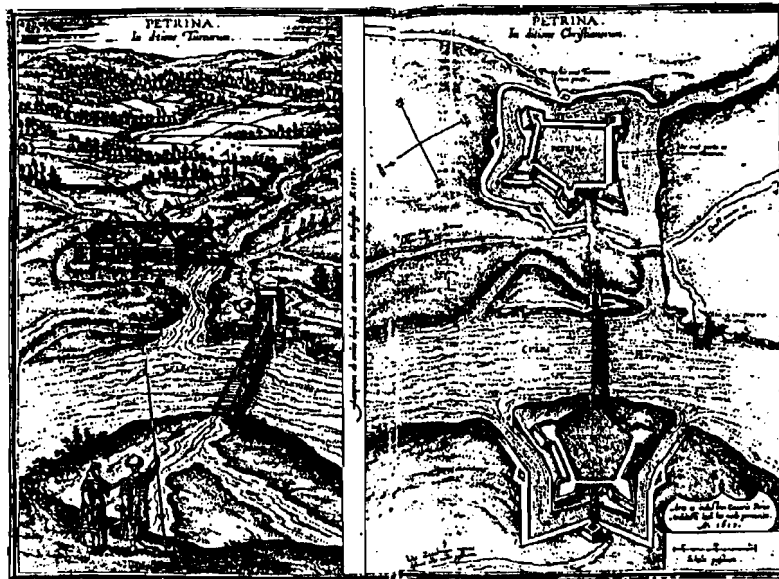
Petrinjsku tursku tvrđavu osvojila je hrvatska vojska u rujnu 1595. godine prilično sačuvanu. Tvrđava, koja je dotada služila kao odskočna daska za napade i bila strah i trepet za okolni hrvatski narod, sada postaje mostobran

s teritorijem južno od Kupe. Tu ulogu zadržava tijekom cijelog XVII. stoljeća.⁷ Potpisanim mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. godine i pomakom granice do Une, petrinjska se tvrđava odjednom našla u pozadini, gubi prvotnu ulogu, pa se 1703. godine ukida kao vojna postaja. Gubitkom vojnog značaja ipak ne prestaje važnost grada Petrinje, jer ona sada preuzima ulogu svih porušenih centara tog dijela Banije.

Slika 2.

PRIKAZ PETRINJSKE TVRĐAVE IZ KRŠĆANSKOG RAZDOBLJA (1595.-1703.) S PROJEKTOM OBNOVE I MODERNIZACIJE PO IDEJI GRADITELJA CAESARIS PORTAE

(Izvor: G. Braun, F. Hogenberg "Civitates orbis terarum", svezak VI, Köln, 1616.-1618.)

Nakon prelaska petrinjske tvrđave u hrvatske ruke, ona se samo povremeno obnavlja, bez većih građevinskih zahvata. Glavni su zahvati izvršeni 1603. godine, kada se po projektu Cesara Porte, graditelja koji je u to vrijeme pregledavao i preuređivao utvrde uz tursku granicu, započinje graditi nova tvrđava s ulazom sa sjevera, peterokutna oblika, radi bolje preglednosti obala Kupe. Godine 1597., nekoliko godina prije modernizacije turske tvrđave, na sjevernoj, nasuprotnoj obali Kupe, započinje gradnja nove tvrđave (Husarwar) za smještaj konjice (husara). Njezin je oblik također peterokutan. Ulaz je s južne strane, kroz jedan od pet bastiona, a mostom je spojena s petrinjskom tvrđavom. Drugi je ulaz na suprotnoj strani, prema sjeveru. Izgled obje tvrđave (Husarwar i Hornwerk) vidi se na grafici Georga Houfnagliusa⁸ na Sl. 2.

U prvim godinama XVII. stoljeća uočavaju se promjene na izgledu same tvrđave. Unutar i izvan zidina grade se prvi objekti, koji nemaju isključivo vojni karakter i svrhu. Tako se tijekom 1602. i 1603. godine gradi prva

kršćanska crkva unutar zidina tvrđave. Crkva je također bila drvena.⁹ Budući da se povećao broj vojnika koji su morali boraviti u samoj tvrđavi, u prvoj polovici XVII. stoljeća grade se prvi stambeni objekti izvan zidina tvrđave, s njezine južne i istočne strane. To su u početku samo brvnare za smještaj vojnika, koje se kasnije počinju koristiti i za smještaj njihovih obitelji. Tako se otvara još jedan ulaz na bedemima tvrđave, ovaj put na južnoj strani.¹⁰ Grad Petrinja počinje se radati potkraj prve polovice XVII. stoljeća.

Veći priliv stanovnika iz južnijih krajeva te s područja Bosne od 1685. do 1688. godine uvjetuje potrebu za formiranjem novog naselja. Pravi preduvjeti i potreba za formiranjem novog, civilnog naselja nastaju nakon potpisivanja mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine, tj. nakon formalnog ukinuća petrinjske tvrđave 1703. godine.

Petrinja - grad u Vojnoj krajini (1703.-1881.)

Na početku tog razdoblja Petrinja se počinje vrlo brzo razvijati i širiti. U prvim godinama XVIII. stoljeća, bježeći pred Turcima, doseljavaju se stanovnici Starog Majdana s područja Bosne (po njima se i danas taj dio Petrinje naziva Majdanci), koji počinju graditi kuće na području gdje se danas nalazi Ulica Stjepana Radića. Razlog velikoj migraciji stanovništva leži ne samo u smanjenoj opasnosti od Turaka nego i u jačanju prometnog pravca: Karlovac-Osijek (preko Vojnića, Gline, Petrinje i Siska), te Petrinja-Kostajnica.

U prvoj polovici XVIII. stoljeća stvaraju se oko tvrđave (koja još uvijek fizički egzistira) dvije urbane jezgre: sjeverno od utvrde, prema Kupi, nastaje dio koji se naziva Kaverlin (die Waresch in Caverle gennant), a južno i istočno od utvrde, na prostoru šume koja se tijekom vremena sjekla kako zbog dobivanja slobodnog prostora, tako i zbog dobivanja grade za gradnju objekata, predio danas poznat kao Majdanci.

U Ratnom arhivu u Beču nalaze se tri kolorirane karte petrinjske tvrđave s detaljima izvedbe pojedinih fortifikacijskih elemenata: bastiona, rampi i sl. Osim navedenog, na tim se kartama vrlo dobro može uočiti stvaranje civilnog naselja, tj. grada izvan zidina tvrđave.¹¹ Iako crtani u neusklađenom mjerilu, na dva od tri spomenuta prikaza lako se mogu uočiti počeci formiranja naselja južno od bedema tvrđave, ali zbog blizine nesigurne granice, to još nije uređeno kao pravo naselje. Nekolicina objekata smještenih unutar same tvrđave, kao i oni izvan nje, građeni su vrlo neplanski i neorganizirano, ali, ipak su to začeci novog civilnog naselja.

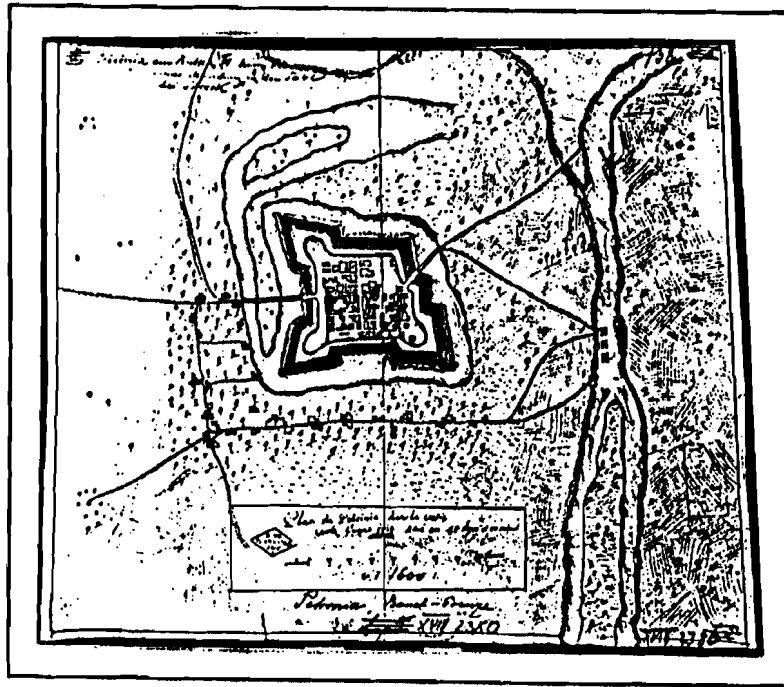
Pretpostavku dosadašnjih istraživača petrinjske povijesti (R. Horvat, N. Kos, Z. Matagić), da se prvobitno naselje počelo razvijati (širiti izvan tvrđave) isključivo prema jugu, u potpunosti demantira plan što ga je autor ovog članka pronašao u arhivu Berlinske državne biblioteke, a koji je datiran godinom 1717.¹² Kako se vidi na Crtežu 3, glavnina kuća nalazi se duž ulice istočno od tvrđave, trasirane u smjeru sjever-jug. Međutim, na planu se vidi i nekoliko objekata smještenih južno od tvrđave, uz kanal i duž ulice u

smjeru istok-zapad. Budući da su objekti uz te ulice prikazani u dvije različite boje, može se pretpostaviti da su se razlikovali po namjeni. Ta se pretpostavka podudara s pisanjem istraživača petrinjske povijesti da se prvi objekti izvan tvrđave grade južno od nje, i to za potrebe smještaja vojnika. Objekti duž istočne ulice tada bi mogli biti prvi civilni objekti, i to bi bio smjer širenja civilne Petrinje.

Slika 3.

**NAJSTARIJI, DO SADA NEPOZNAT, PLAN PETRINJE IZ PRVE POLOVI-
CE XVIII. STOLJEĆA (1717.)**

(Izvor: Arhiv Berlinske državne biblioteke, odjel "Planova i zemaljskih karata evropskih socijalističkih zemalja za razdoblje 1574.-1850.", inventarski broj: S X 3847)

Tijekom vremena razvijaju se dvije urbane jezgre izvan tvrđave: sjeveroistočno predgrade Kaverlin zgusnutog je tipa, dok je južno predgrade Majdanci tipičan primjer linearnog naselja. Ti su oblici uvjetovani prostorom na kojem nastaju: vrlo skučen prostor sjeveroistočno od tvrđave te slobodni, brisani prostor južno od tvrđave. Ni jedno od ta dva "predgrađa" nije planirano, tako da se o njima u toj prvoj fazi razvoja može govoriti samo kao o ruralnim naseljima uz tvrđavu, čije rušenje započinje 1728. godine, iako pojedini njezini dijelovi ostaju i dalje na tom prostoru.¹³

Razvojem grada i doseljavanjem novih stanovnika rastu i druge potrebe naselja, poput prostora za ukapanje mrtvih. Dotadašnji položaj groblja, koje se nalazilo blizu ušća Petrinjčice u Kupu, pokazao se vrlo lošim zbog čestih poplava Kupe. Stoga se od 1727. godine sahranjivanje obavlja dalje od Kupe, i to oko postojećih kapela zapadno od Petrinjčice te novoizgrađenih kapelica u jugoistočnom dijelu grada na dva brežuljka. Kapelice Sv. Benedikta i Sv. Nikole u početku su drvene, a potkraj XIX. stoljeća zamijenile su ih zidane.¹⁴

Godine 1753. Petrinja se pripaja Banskoj krajini. Prema evidenciji iz te godine, u naselju je bilo 516 stambenih objekata. Godine 1765. Petrinja se proglašava slobodnom vojnom općinom (Militair Comunitat Petrinia) i vjerojatno tada dobiva gradski pečat, koji se danas može vidjeti na petrinjskom grbu.¹⁵ U ovom razdoblju dolazi do naglog urbanističkog razvoja grada, kako po broju izgrađenih stambenih objekata, tako i po broju raznolikih javnih sadržaja. Razvoj riječnog prometa (Sisak-Karlovac), osobito prometa žitom, također utječe na razvoj grada. U Petrinji se osnivaju obrtnička i cehovska udruženja: 1772. godine Petrinja dobiva prvu ljekarnu, grade se svilane duž korita Petrinjčice, od 1774. godine grad ima svoju poštu. Kao već razvijen urbani centar, Petrinja 10. svibnja 1777. godine dobiva od kraljice Marije Terezije dozvolu za održavanje 4 sajma godišnje, a to je za grad bilo od velike važnosti. Vrhunac je urbanog razvoja Petrinje oko 1780. godine.

U strukturi urbane matrice Petrinje na polovici XVIII. stoljeća jasno se uočavaju glavni trg i ulice koje se podudaraju s osnovnim putnim pravicima toga razdoblja na zapad, prema Glini, na istok prema Sisku i na jug prema Kostajnici. Na početku XVIII. stoljeća, formiranjem urbane jezgre južno od tvrđave, ostavlja se veći slobodni prostor dimenzija 125x140 metara, koji je poslije služio kao vojno vježbalište. Na istočnoj strani trg je dodatno proširen koridorom već tada formirane ulice koja vodi prema jugu (današnja Nazorova ulica). Veliki, poluplanirani pravokutni trg glavna je karakteristika krajiških gradova iz tog razdoblja. Taj trg postaje društveno-politički centar naselja. U razdoblju od 1788. do 1793. godine, duž sjevernog, istočnog i južnog ruba gradi se niz zidanih, jednokatnih kuća. Na zapadnom rubu, u samoj osi trga, nalazi se od 1780. godine zidani objekt župne crkve Sv. Lovre.¹⁶ Trg postaje planirani centralni prostor već postojećeg naselja.

Petrinja se formirala i duž prometnica koje su postojale već i prije nastanka trga. Tako se objekti već nalaze duž današnje Gupčeve, Gajeve i Nazorove ulice. Gupčeva ulica, kao prometnica prema Glini i Karlovcu, nastala je očito istodobno s trgov. Gajeva ulica (u vrijeme nastanka Nova ulica) nastala je već u prvoj polovici XVIII. stoljeća, iako njezin naziv to demantira. Starost objekata na zapadnom rubu Gundulićeve ulice (koja započinje u jugozapadnom uglu trga i proteže se prema jugu, paralelno s Nazorovom ulicom) svjedoči da je i ta ulica postojala u doba formiranja trga. Ostale su ulice vrlo nepravilnog uzdužnog i poprečnog profila, karakterističnog upravo za rural-

ni tip naselja kakva je bila Petrinja prije formiranja trga. Trg je urbani element koji Petrinji daje prepoznatljivost.

Na planu naselja iz 1783. godine¹⁷ vidljiva je sva veličina tadašnjega grada. Izgrađen je sjeverni i istočni rub trga, a južni nije, osim uglovnice na jugoistoku u kojoj se nalazi vojni objekt za oficirski kadar. Ostali dio južnog pročelja trga neizgrađen je i služi kao tržnica. Svi stambeni objekti u Petrinji, u to vrijeme, isključivo su drveni. Osim spomenutog oficirskog objekta, na planu se vidi i zgrada brigadira (današnja gruntovnica), zatim glavna stražarnica na sjevernoj strani trga, vojna komanda u današnjoj Turkulinovoj ulici, artiljerijsko skladište nešto sjevernije od glavnog trga, te objekti ženske škole u Gajevoj ulici (sjeverni rub) i normalne (muške) škole u Gundulićevoj ulici. Na samom trgu nalazi se župna crkva Sv. Lovre iz 1780. godine, a nedaleko, prema istoku, na početku Turkulinove ulice, pravoslavna crkva Sv. Spiridona, sagrađena 1785. godine¹⁸. Sam prostor trga nije još formiran kao park. Izvedena je samo glavna staza, i to u osi župne crkve Sv. Lovre, duž čijeg je ruba, kako je naznačeno u planu, zasaden drvored, no to nije posve izvjesno. Vjerojatno se radi samo o ukrašavanju nacрта, jer je prema tom planu drvored zasaden i duž cijelog ruba parka kao i duž Gupčeve ulice (put prema Glini), sve do tadašnje Novozagrebačke ulice.

Potkraj XVIII. stoljeća (1784.-1786.) obavlja se jaružanje rijeke Kupe kako bi se poboljšali uvjeti za plovidbu, a zbog pojačanog riječnog prometa žitom. To je i razlog formiranja velikih žitnih skladišta u Petrinji na južnoj obali Kupe, na prostoru današnje tržnice, koji starosjedioci i danas nazivaju Žitni trg.

Tek na početku XIX. stoljeća (1809.-1813.), za vrijeme francuske vladavine, na prostoru trga sadi se drvored lipa. U istom razdoblju popravljaju se niz prometnica za potrebe Napoleonova napredovanja na istok, pa se rekonstruira cesta Glina-Petrinja-Kostajnica¹⁹.

Na cehovskoj diplomi iz 1824. godine²⁰ vidi se pojednostavljen, ali vrlo zanimljiv prikaz Petrinje, gledane sa zapada. Na crtežu se primjećuje park s još uvijek jednom centralnom stazom, ali s rubnim drvoredom oko cijelog parka. Južni dio trga već je izgrađen, kao i stara škola na istočnom rubu današnje Gundulićeve ulice.

Tijekom 1850. godine na istočnom dijelu Petrinje, prema naselju Mošćenića, formira se manje prigradsko naselje nazvano Češko selo sa isključivo poljoprivrednim stanovništvom.²¹ Građevinske parcele pravokutnog oblika formiraju se sjeverno od prometnice Petrinja-Sisak.

U prvoj polovici XIX. stoljeća (1830.-1831.) karlovački graditelj Anton Stiedel gradi zgradu magistrata na početku današnje Gundulićeve ulice. Graditelj Bonifacije Cettolo²² nadograđuje i dograđuje zgradu tijekom 1868. godine. Od ostalih važnih zidanih objekata u Petrinji vrijedno je spomenuti zgradu "realke" iz 1861. godine i zgradu učiteljske škole iz 1871. godine, sagrađene također po projektu Petrinjskog graditelja Bonifacija

Cettola. Pročelje stare škole izrađeno je u maniri ranog romaničkog historizizma, dok je nova škola predstavnik zrelog historizizma. Za razliku od do tada dominantnih vojnih zgrada, u drugoj polovici XIX. stoljeća škole postaju arhitektonski i urbanistički akcenti grada Petrinje.

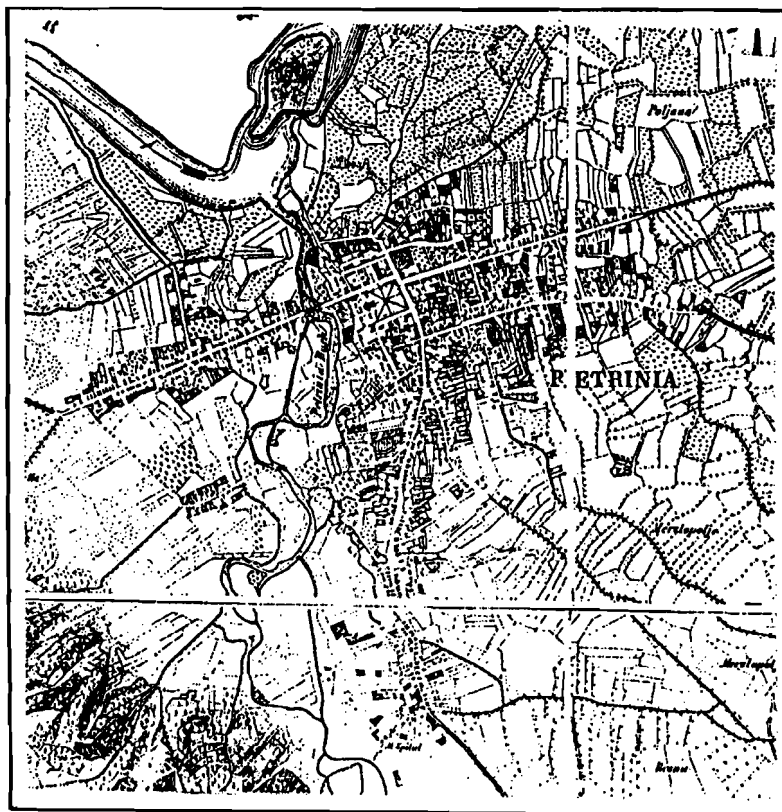
Naredba cara Franje Josipa od 9. ožujka 1859. godine, da se prije diobe neke kućne zadruge, postojeći drveni stambeni i gospodarski objekti moraju, radi sprečavanja širenja požara, zamijeniti zidanim, izazvala je val negodovanja. Generalkomanda iz Zagreba traži ublažavanje te naredbe: da se zbog skupoće a i malog broja zidara na tom području zidaju samo stambeni objekti, i to uz glavne prometnice i oko samog trga.

Na planu grada Petrinje, koji su izradili kadeti II. banske regimente (generacija 1863./64.) vide se svi prije spomenuti objekti.²³ Park tada dobiva i dijagonalne staze s manjim obeliskom u njihovu sjecištu. Na tom, iako vrlo

Slika 4.

PLAN PETRINJE IZ DRUGE POLOVICE XIX. STOLJEĆA (1863./64.)

(Izvor: Arhiv Hrvatske, Zagreb, Odjel planova naselja, inventarski broj: D XIV 31)

naivno nacrtanom prikazu s primjetnim nepoznavanjem pravila za crtanje prostora u perspektivi, vide se crteži danas više nepostojećih objekata. Na jednom od crteža uz kartu prikazana je Petrinja gledana sa zapada, s porušenog mosta. Jasno se vide tornjevi župne crkve Sv. Lovre i Sv. Spiridona. Na Sl. 4 vidi se dio te karte Petrinje s okolicom.

Slika 5.

DETALJ CENTRA PETRINJE KAKO JE PRIKAZAN NA PRVIM SLUŽBENIM KATASTARSKIM KARTAMA (MJ. 1:2880) IZ 1865.

(Republička geodetska uprava, Zagreb, Gruška ulica)

Na katastarskim kartama u mjerilu 1:2880, načinjenim 1865. godine, iscrtane su sve postojeće katastarske čestice s njihovim namjenama i načinom korištenja. Te kolorirane katastarske karte, koje se nalaze u arhivi Republičke geodetske uprave u Zagrebu, toliko su kvalitetno izradene da su se koristile do današnjih dana, iako su u međuvremenu (1952.) izradene geodetsko-katastarske karte za cijelu Petrinju, u mjerilu 1:1000. Detalj centralnog gradskog prostora s parkom i okolnim ulicama vidi se na Sl. 5.

Dana 8. lipnja 1871. Petrinja postaje slobodni kraljevski grad, a 8. rujna 1873. ukida se II. banska pukovnija. Sljedeći je važan datum u petrinjskoj povijesti 15. srpnja 1881., kada se grad Petrinja Carskim manifestom pripaja civilnoj Hrvatskoj. S tom se godinom završava treće razdoblje u urbanom razvoju grada.

Petrinja kao grad u civilnoj Hrvatskoj (1881.-1945.)

Vjerojatno zbog naglog razvoja Siska, važnost Petrinje opada nakon 1881. godine. Zacijelo je vrlo važna prevaga bila gradnja željeznice Sisak-Zagreb-Zidani Most. U to vrijeme nema velikih urbanističkih zahvata, ali se može evidentirati niz sitnih događaja i zahvata koji su dali svoj prilog urbanom razvoju Petrinje.

Godine 1883. počinje raditi Prva hrvatska tvornica mesa i salame (današnji "Gavrilović") koja će tada preuzeti ulogu glavnog oslonca razvoja grada Petrinje. Tako se tijekom 1890.-91. godine izvode radovi na glavnom trgu, navozi se zemlja, preseljava tržnica i uređuje šetalište na samom centralnom trgu (parku). Godine 1891. u parku se postavlja meteorološki stup, a polovicom 1892. godine u samom sjecištu šetnica (dijagonala) podiže se paviljon.²⁴

Godine 1893. u gradu je otvorena Vinogradarsko-voćarska škola sa svim potrebnim objektima i poljoprivrednim površinama za uzgoj pojedinih kultura.²⁵

Vrlo važan građevinski zahvat s kraja XIX. stoljeća gradnja je današnjeg mosta preko Kupe kod Brijesta, na mjestu gdje je dotad bio stari drveni most.²⁶ Tako se poboljšala prometna povezanost sjevera s jugom, od velike važnosti za sam grad: povećava se količina robe koja dolazi Kupom da bi se pretovarila i dalje slala na sjever ili jug, i obrnuto.

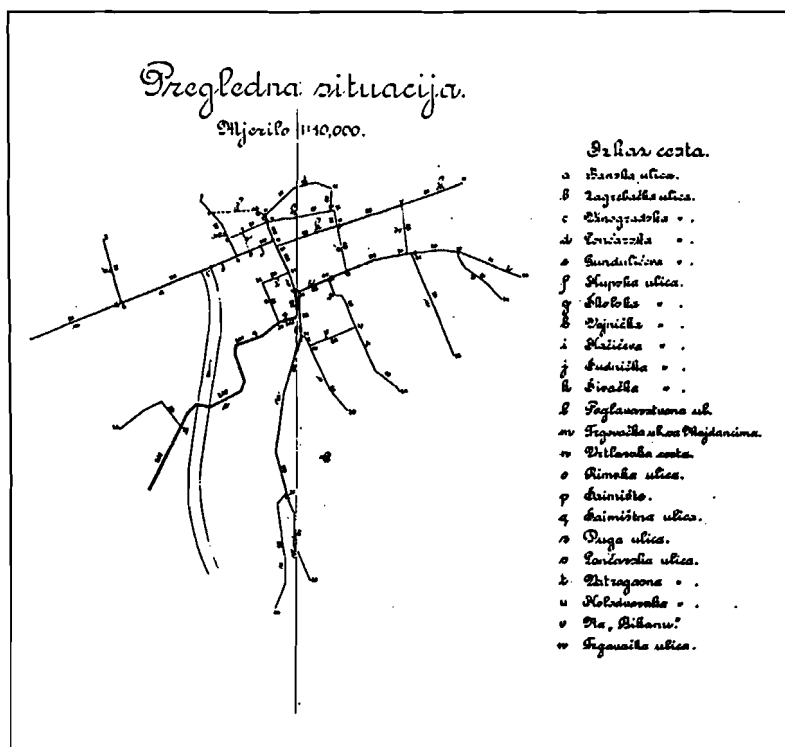
Na dan 10. lipnja 1900. osniva se Društvo za poljepšanje grada. Ono će biti glavni inicijator svih akcija u gradu, počevši od zamjene oboljelih stabala u postojećim drvoredima do sadnje novih drvoreda, popločavanja i osvjjetljavanja pješačkih površina uz gradske ulice, regulacije potoka

Petrinjčica 1907. godine kao i mnoge druge akcije.²⁷ Godine 1901. počinje gradnja željeznog mosta preko Petrinjčice, koji je završen 4. srpnja 1902. godine.²⁸

Dana 28. srpnja 1903. g. pušta se u promet željeznička pruga Sisak-Petrinja-Glina-Vrginmost. Uz podršku bana iz Zagreba započinje gradnja Kolodvorske ulice (od današnje Turkulinove do zgrade željezničke postaje, koja se dovršava te iste godine).²⁹ Petrinjsko Društvo za poljepšanje grada predlaže da se "duž Kolodvorske ulice zasadi drvodred kako bi se poljepšala slika dolazećem putniku u grad".³⁰

U povodu smrti dakovačkog biskupa J. J. Strossmayera, 8. travnja 1905. godine, centralni park u Petrinji³¹ dobiva njegovo ime³².

Slika 6.
 SHEMA VODOVODNE MREŽE ZA PETRINJU S POPISOM TADAŠNJIH ULICA
 (Izvor: Arhiv Hrvatske, Zagreb, Odjel građevinskih nacрта, Inv. br.: 3/1911-1912 UOZV (KTO), kutija 59)

Dana 8. listopada 1911. godine Petrinja dobiva električnu struju, a to je od velike važnosti za društveni i privredni život grada. U razdoblju od 1912. do 1913. godine Petrinja dobiva gradski vodovod (shema vodovodne mreže s nazivima ulica dana je na Sl. 6)³³, a kanalizaciju 1926. godine.

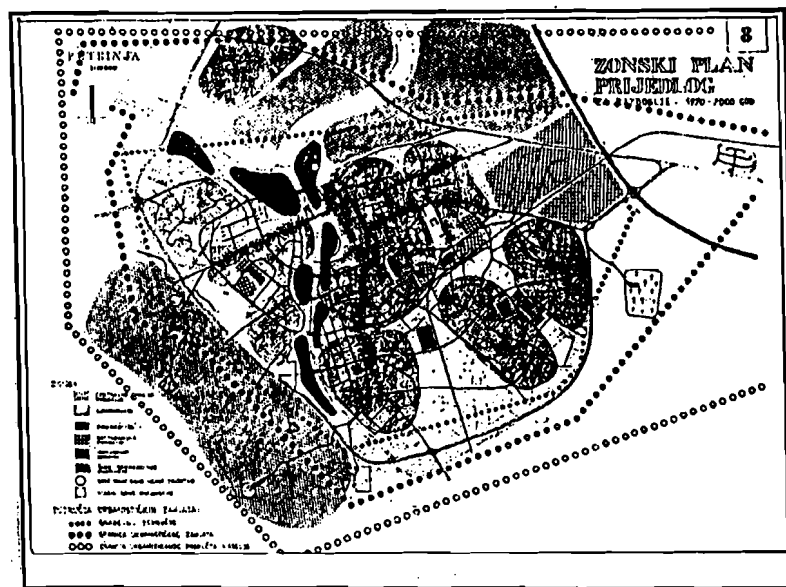
Petrinja, suvremeni grad (1945.-1991.) Ovo razdoblje nije još do kraja detaljno istraženo. Kartografska i ostala grafička grada (urbanistički i ostali planovi prostora kao i arhitektonski projekti za pojedine javne objekte u Petrinji) intenzivnije se počinje izrađivati na početku sedamdesetih godina, kada se počinju izrađivati prvi urbanistički planovi za Petrinju. Kao vrlo dobar izvor podataka poslužit će tiskovna grada iz tog razdoblja.

"Pravilnim" urbanističkim i gospodarskim planiranjem pokušalo se kvalitetno organizirati život u Petrinji, sada već razvijenom mladom industrijskom gradu. Stari pogoni mesne industrije "Gavrilović" u samom su centru grada, a slobodni prostor u neposrednoj blizini, u današnjoj Gundulićevoj ulici, zauzima radna organizacija "Privreda". Novi pogon "Gavrilovića" podiže se izvan naselja, uz Sisačku cestu, na istočnom izlazu iz grada, ali vrlo brzo i to postaje dio gradske aglomeracije. Zgrade i pogoni "Gavrilovića" uvučeni su od regulacijske linije, a prostor između građevinske i regulacijske linije ozelenjen je.

Međutim, nedostatak kvalitetne dokumentacije prostora rezultirao je nizom loših intervencija u samom centru grada: rušenje objekta s arkadama na sjevernoj strani parka, gradnja "modernog" stambenog objekta u današnjoj Nazorovoj ulici i sl. Probijanje Šenoine ulice i nije tako loše kako se činilo u početku. Formiranjem parkovne površine južno te niza trgova sjeverno od Šenoine ulice, dobiven je kvalitetan prostor, kao paralela s trapeznim trgom

Slika 7.

ZONSKI PLAN PETRINJE IZ 1971. GODINE, IZRAĐEN U PETRINJSKOM "APB", (Izvor: osobna arhiva)

(Trg Vladimira Nazora) malo zapadnije. Rušenje pravoslavne crkve Sv. Spiridona na početku Turkulinove ulice, 1942. godine, ostavilo je veliku "kavernu" u urbanoj slici Petrinje, jer je nestala treća vertikalna grada (druga su dvije toranj crkve Sv. Lovre u centru te toranj crkve Sv. Katarine, južnije, uz današnju Radićevu ulicu, prema Kostajnici). Južna fasada Turkulinove ulice ostaje prazna. Djelomično se to popravljala gradnjom robne kuće i formiranjem trga, ali, nažalost, rana u fasadi ulice ostaje bez obzira na kasnije formiranje novog trga (Trga narodnih učitelja), te nastavka na jug, preko Šenoine ulice, prema parku trgu s Pedagoškom akademijom i osnovnom školom.

Potkraj 1959. godine Arhitektonski projektirni biro (APB) iz Petrinje izradio je Idejnu studiju urbanističkog plana grada kojom se planira razvoj Petrinje do 1990. godine. Petrinja je tada imala oko 6000 stanovnika. Studijom je bilo predviđeno da Petrinja na kraju osme dekade ovog stoljeća ima oko 16.000 stanovnika. Međutim, nagli razvoj Petrinje i veći porast broja stanovnika (12.000 potkraj 1970. godine) rezultirao je formiranjem Komisije za ocjenu detaljnih urbanističkih planova i davanje prijedloga o prioritetu izrade detaljnih urbanističkih planova. Kao rezultat rada navedene Komisije Petrinja dobiva svoj prvi zonski plan 1971. godine³⁴ (Crtež 7). Generalni urbanistički plan za grad Petrinju izraden je tijekom 1978. godine. Paralelno s izradom Generalnog urbanističkog plana Petrinje radilo se i na izradi prvog Prostornog plana općine Petrinja, koji je završen 1979. godine. GUP-om je područje grada podijeljeno na nekoliko zona, za koje je bilo predviđeno da se tijekom određenog razdoblja izrade provedbeni urbanistički planovi.³⁵ Zajednička je značajka urbanističkih planova tog razdoblja "forsiranje urbanog razvoja", čak i na štetu pojedinih povijesnih elemenata.³⁶

Uz Urbanistički institut SRH iz Zagreba, na izradi dokumentacije prostora i dalje radi petrinjski APB.³⁷ Bilo da je posrijedi nedostatak želje za stručnom suradnjom ili nedostatak financijskih sredstava da se neki prostor jedinstveno obradi, takav je rad negativno utjecao na urbane zahvate u gradu (na području centra i izvan njega).³⁸

Od 1989. godine poslove na izradi dokumentacije prostora grada Petrinje obavlja Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Do polovice 1991. godine izradeno je nekoliko PUP-ova³⁹, izmjena i dopuna pojedinih dijelova postojećih PUP-ova,⁴⁰ urbanistički uvjeti za dvadesetak objekata. Na početku 1991. godine započeli su radovi na izradi pretkonceptije Izmjena i dopuna GUP-a iz 1978. godine, koji je za područje grada predviđao čak tri prometne obilaznice.

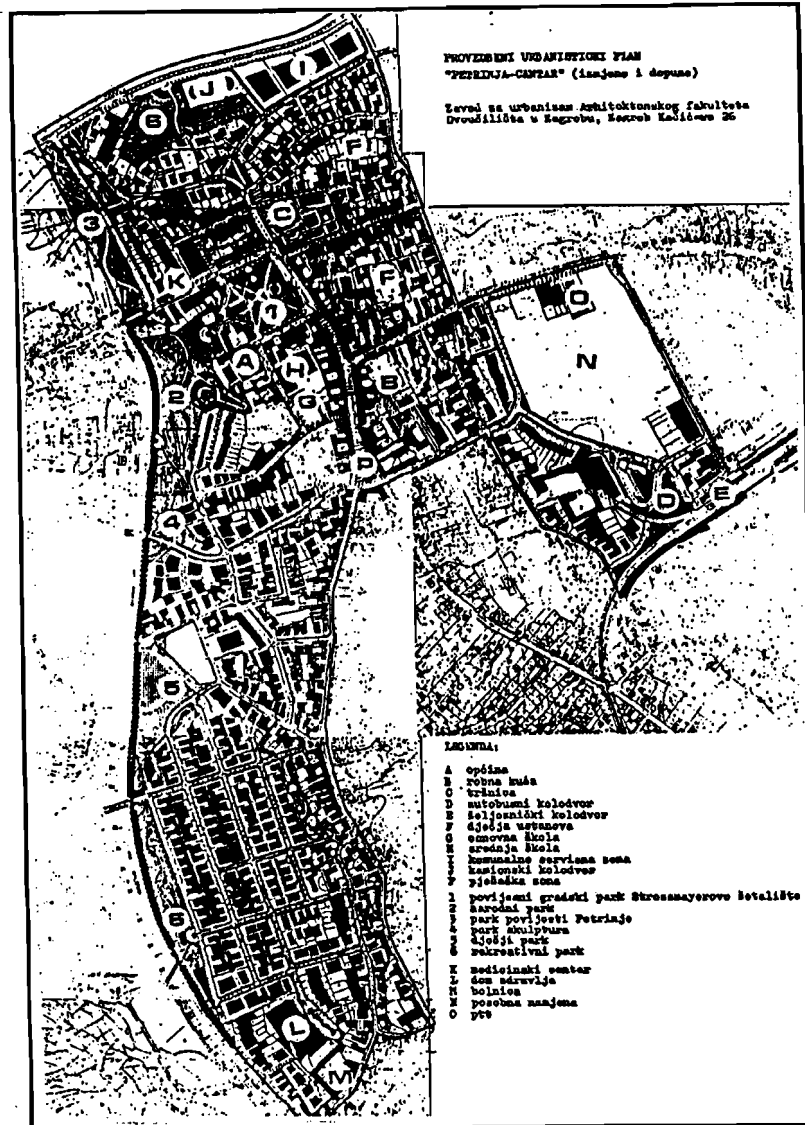
U srpnju 1991. Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta predao je elaborat PUP "Petrinja-Centar" (Sl. 8) te ugovorio izradu Provedbenog urbanističkog plana gradskog groblja u Petrinji s izvedbenim detaljima uređenja pojedinih grobnih polja. Međutim, ovaj posljednji plan do sada nije predan, jer je u međuvremenu došlo do vojne agresije na Republiku Hrvatsku.

Urbani, gospodarski, kulturni i društveni život i razvoj grada Petrinje stao je na početku rujna 1991. godine. Tada započinje razdoblje negacije svega postojećeg. Razdoblje teže nego razdoblje borbe za osvajanje turske tvrđave

Slika 8.

POSLEDNJI PROVEDBENI URBANISTIČKI PLAN ("PETRINJA-CENTAR") IZRAĐEN TIJEKOM 1990/1991. U ZAVODU ZA URBANIZAM ARHITEKTONSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU I PREDAN SKUPŠTINI OPĆINE PETRINJA NA USVAJANJE 15. srpnja 1991.

(Izvor: Arhiva Zavoda za urbanizam Arhitektonskog fakulteta, Zagreb) 778

na ušću Petrinjčice u Kupu. Razdoblje agresije, rata, bezumlja, kada kada je velik broj ljudi s tog područja protjeran sa svojih ognjišta.

Zaključak

Lociranjem tvrđave na ušću Petrinjčice u Kupu, turski vojskovođa Hasanpaša Predojević odredio je osnovne elemente urbanog razvoja grada Petrinje. U vrijeme kršćanske tvrđave (1595.-1703.) dolazi do pojave prvih civilnih objekata izvan tvrđave, i to južno od tvrđave. Ti prvi izlasci izvan zidina tvrđave odredili su i smjer budućih glavnih prometnih pravaca širenja Petrinje (prema jugu, istoku i zapadu).

Treće razdoblje, razdoblje Vojne krajine (do 1881. godine), od velike je važnosti. Osnovni smjerovi urbanog širenja Petrinje određeni su upravo u tom razdoblju. Grad dobiva svoju prepoznatljivu sliku, koju je uspio zadržati do današnjih dana. Na početku 19. stoljeća rade se prve katastarske premjere mjesta, da bi se konačno, 1865. godine, izradio katastarski premjer cijeloga grada i okolice, koji se još i danas koristi.

Rast Petrinje u XIX. stoljeću, u urbanističkom smislu, bio je vrlo karakterističan za gradove toga vremena: od centra parka trga naselje se širilo, bolje rečeno razlijevalo, duž prilaznih cesta (Glina, Sisak, Kostajnica), tako da je nastalo tzv. prstasto naselje. Velik broj stambenih kuća sagrađen je duž današnje Gupčeve, Gajeve, Turkulinove i Radićeve ulice. Ta slika Petrinje ustalila se već u polovici XIX. stoljeća.

Na početku sedamdesetih godina intenzivira se izrada urbanističke dokumentacije prostora (GUP, PP, PUP-ovi za pojedine dijelove grada). Ali to razdoblje nosi i drugi pečat: za potrebe industrijskog i ostalog razvoja žrtvuju se povijesni elementi urbane matrice (ruše se stari objekti u samom centru grada, probijaju se nove ulice, nestaje zelenilo grada). Petrinja gubi svoju do tada prepoznatljivu sliku. Vrhunac je urbanog zločina na početku rujna 1991. godine, kada agresor uništava Petrinju, uništava sve hrvatsko u Petrinji, a "nepodobno stanovništvo" tjera u bijeg sa svojih ognjišta.

Svrha je ovog istraživanja prikupiti sve relevantne podatke o urbanom razvoju grada Petrinje. Rezultati istraživanja trebali bi poslužiti kao temelj za izradu planova obnove grada, a nakon razaranja koje je Petrinja doživjela u posljednje dvije godine. Pri izradi planova obnove trebalo bi, na temelju dosadašnjih istraživanja urbanog razvoja, pokušati ispraviti bar neke od urbanističkih promašaja koji su se do sada mogli sagledati, a rezultat su nepravilne procjene potreba i razvoja grada.⁴¹

Bilješke

¹ Slavonski herceg, vojvoda Koloman, naselju pod nazivom Petrinja 1240. godine dodjeljuje privilegij *Hospitibus nostris in Petrina commorantibus*. Budući da se takva povlastica davala samo već postojećim naseljima, možemo smatrati da je tadašnja Petrinja mnogo starija. Ta su prava građanima Petrinje više puta potvrđivana: kralj Bela IV., 14. 08. 1242., kralj Stjepan V., 27.09.1271., kralj Ladislav IV., 1274., i kralj Ludovik I., 1362. godine. Kolomanova povelja nije sačuvana u originalu, nego se o njoj zna iz povelje kralja Bele IV. O tome je vrlo opširno pisao Vjekoslav Klaić u djelu *Povijest Hrvata, I. dio* (komplet djela objavljen je u izdanju Nakladnog zavoda Matice hrvatske, Zagreb, 1981. godine).

² Istraživanjem mogućih lokacija stare Petrinje mnogo se bavio Matija Filjak, istraživač petrinjske povijesti, te Rudolf Horvat, Hrvoje Matković, Zvonimir Matagić i Dragutin Pavličević.

³ Istraživanje s tom temom provodi se na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu u sklopu znanstvenog projekta "Istraživanje elemenata za teoriju prostornog uređenja Hrvatske" (šifra 2-13-108) koji vodi prof. dr. Ante Marinović-Uzelac, a u sklopu zadatka broj 5: "Razvoj gradova Hrvatske", voditelj kojeg je prof. dr. Bruno Milić.

⁴ Najznačajniji autori i djela u kojima se spominje Petrinja i njezina povijest:

- I. Golec: "Pregled povijesti petrinjske (1240-1918)", u Petrinji, Petrinja. 1990; str. 49-82;
- Geografija SR Hrvatske, Školska knjiga, Zagreb, 1974.;
- R. Horvat: "Kratka poviest Petrinje", "Novosti" br. 20, 1926., str. 7;
- N. Kos: "Grad Petrinja, poviestni nacrt", "Narodne novine" br. 48, 1882., str. 39-50;
- M. Kruhek, Z. Horvat: "Utvrde banske krajine od Karlovca do Siska", Zbornik "Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području", Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb. 1986.; str. 161-187;
- V. Klaić: "Povijest Hrvata", knjiga I.-V., Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1974.;
- Z. Matagić: "Grada za povijest Banije i grada Petrinje", (strojopis pohranjen u Histo-rijskom arhivu Sisak, sabirni centar Petrinja);
- Gj. Szabo: "Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji", Zagreb, 1920., str. 61-64;
- "150 godina mesne industrije 'Gavrilović'", Petrinja, 1971;
- "Zemaljske cestogradjevine u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji od 1874-1890", Gra-djevni odsjek kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade u Zagrebu, Tiskarski zavod Narodnih novina, Zagreb, 1891.

⁵ Grafike su prikazane u sljedećim tiskanim djelima iz tog razdoblja:

- W. Dillich: "Ugarska kronika", II. izdanje, 1606.;
- F. Hogenberg, G. Braun: "Civitates orbis terarum", Sv. VII., Köln. 1616.-1618.;
- Daniel Meissner: "Thesaurus Philopoliticus oder Politische Shatzkastlein ...", 1637/38, VIII. dio; (kao "Siographica Cosmica")
- Ortoelius Hieronymus: "Chronologia oder Historische Beschreibung, Nürnberg, 1602.
- J. W. Valvasor: "Die Ehre des Herzogthums Krain", Sv. IV., str. 45 (Sl. 458).

Neke od njih ponovno se koriste u novijim izdanjima, uz manje stilističke ili ukrasne korekcije, ovisno razdoblju kada su knjige tiskane.

⁶ O povijesti petrinjske tvrđave iz tog razdoblja dosta su pisali: povjesničar Rudolf Horvat, koji je svoje radove objavljivao u petrinjskom tjedniku "Banovac", Nikola Kos, učitelj petrinjske škole ("Grad Petrinja, poviestni nacrt", Petrinja, 1882.) te petrinjac Ivica Golec (monografija "Župa Sv. Lovre u Petrinji", Petrinja, 1990.).

⁷ Petrinjsku tvrđavu iz XVI. i XVII. stoljeća detaljno je istraživao dr. Milan Kruhek, a rezultate istraživanja objavio u tekstu "Stvaranje i utvrđivanje obrambene granice na Kupi u toku XVI. i XVII. stoljeća", Zbornik radova *Vojna Krajina*, Zagreb, 1984.

⁸ Originalni crtež nalazi se u British Museumu, u Londonu (sgn. 1156, art.111). Ta je grafika reproducirana u više grafičkih zbirki i "Topografija" tog razdoblja. Prvi put se pojavljuje u djelu

G. Brauna i F. Hogenberga: "Civitates orbis terarum", Sv. VI., Köln, 1616-1618. Grafika se sastoji od dva crteža, zamišljena kao cjelina. Lijevi prikazuje petrinjsku tvrđavu iz 1597. godine. Vidi se tvrđava locirana uz istočnu obalu Petrinjčice, s glavnim ulazom sa zapada. U neposrednoj blizini ušća Petrinjčice u Kupu izveden je drveni most s kulom stražarnicom na južnoj strani. Desni crtež (u perspektivi) prikazuje novu tvrđavu Husarwar s planiranom tvrđavom na sjevernoj obali Kupe iz 1617. godine.

⁹ Kao utemeljitelj prve crkve Sv. Lovre u današnjoj Petrinji spominje se ljubljanski biskup Tomo Hrön. Boraveći poslom u Zagrebu, najprije je doputovao u Sisak te preko Odre i Drenčine, u pratnji 20 konjanika i 4 pješaka, stigao u Petrinju 23. kolovoza 1601. godine. Vojnici su ga srdačno primili i potužili mu se da nemaju ni crkve ni kapelice, već žive kao 'živina'. On im je obećao da će o svom trošku i darovima kranjskih plemića tu sagraditi crkvu. Sam je odredio najpovoljnije mjesto, označio ga križem i ondje se pomolio. Biskup je svoje obećanje ispunio te uskoro poslao u Petrinju potrebnu drvenu građu... Crkva je završena 1603. godine, a posvećena 17. kolovoza 1610., u čast Sv. Lovrincu. Posvetu je obavio zagrebački biskup Šimun Bratulić. O tome piše Ivica Golec u članku "Pregled povijesti Petrinjske (1240-1918)", "Župa Sv. Lovre", Petrinja, str. 59-60, te pop Joso Platnar u članku "Petrinjska župa" objavljenom u "Banovcu", broj 18, od 2. svibnja 1903. godine.

¹⁰ U austrijskoj Nacionalnoj biblioteci u Beču čuva se crtež (cod. 8655) jednog od posljednjih graditelja tvrđave, M. A. Weissa. Na crtežu je prikazan plan krajiške tvrđave s početka XVIII. stoljeća. Na situacijskom planu naziru se objekti južno od same tvrđave s prvom mrežom lokalnih putova, duž kojih se grade prvi stambeni civilni objekti od drveta.

¹¹ Karte s oznakom INL. C. VII No. 1 i 2 se nalaze na odjelu inženjerskih planova Ratnog arhiva u Beču. Na planu No. 1 datiranoj s godinom 1700. nalazi se plan petrinjske tvrđave s detaljom presjeka iskopa (kanala) oko tvrđave. Plan No. 2 sastoji se od dva dijela: na prvom je pogled na petrinjsku tvrđavu iz zraka s elementima nasipa i prilazne rampe, a u lijevom gornjem uglu prikaz je dijela topografske karte tog područja s lokacijom Petrinje; na drugom je dijelu također pogled "iz zraka", ali ovaj put s veće visine, tako da se nizvodno niz Kupu, na istoku, vidi nova tvrđava planirana prvi put po Caesaru porbi. Na toj se karti vide početni elementi urbanog razvoja grada prema jugu: slobodni prostor južno od tvrđave, koji kasnije postaje centralni gradski park trg, te začetak ulica danas poznatih kao Nazorova, odnosno Turkulinova. Na karti je oznaka godine 1740., što je kontradiktorno s podatkom iz nekih tekstova o Petrinjskoj povijesti (R. Horvat, N. Kos) da je petrinjska tvrđava posve srušena 1728. godine. Na navedenom planu tvrđava se vrlo dobro vidi, i to ne samo u konturi.

¹² Plan se nalazi na odjelu "Planova i zemaljskih karata europskih socijalističkih zemalja za razdoblje 1574.-1850.", zaveden pod inventarskim brojem S X 3847. Crtež je koloriran i dimenzije su mu cca 40x34 cm. Na planu se uočavaju dvije glavne ulice: jedna je južno od tvrđave i u smjeru istok-zapad, dok je druga istočno od tvrđave i u smjeru sjever-jug. Taj je nacrt vjerojatno najstariji, dosad neobjavljen, plan grada Petrinje.

¹³ Dijelovi temelja petrinjske tvrđave pronađeni su tijekom većih građevinskih radova na početku XX. stoljeća. Tako se npr. 1901. godine, prilikom izgradnje mosta preko Petrinjčice, pronađene drveni stupci - piloti temelja. Tragovi temelja pronađeni su 1913. godine pri gradnji vodovoda te 1926. pri gradnji kanalizacije. Nacrti mosta, projekt vodovodne mreže i detalja vodovodnih instalacija nalaze se u Arhivu Hrvatske u Zagrebu Odjel inženjerskih planova ("Vodovod grada Petrinje", UOZV KTO, kutija 59). Najviše se otkrilo 1941. godine prilikom kopanja temelja za gradnju Doma kulture, danas poznatog kao restoran "Gavrilović". Arhitekt Egon Steinmann obavio je istraživanja na terenu, a rezultate objavio u "Tehničkom vjesniku", br. 4-6, 1942., str. 103-106.

¹⁴ I. Golec, op. cit., str. 61.

¹⁵ I. Golec, op. cit., str. 58.

¹⁶ Povijest gradnje župne crkve Sv. Lovre opširno je i detaljno opisala dr. Đurđica Cvitanović u tekstu "Nova štapska crkva Sv. Lovre u Petrinji" tiskanom u monografiji Petrinji 1240-1990, u izdanju Župnog ureda Sv. Lovre iz Petrinje, 1990. godine.

¹⁷ Navedeni plan nalazi se u Ratnom arhivu u Beču, na Odjelu karata gradova, s inventarskim brojem G.I.h 503, a sastoji se od dva dijela. Karta prikazuje stanje izgrađenosti Petrinje s naznakom vojnih i javnih objekata zidanih iz čvrstog materijala (crvena boja), za razliku od ostalih koji su drveni. Snimanje je vodio natporučnik Sušić, iz Leopold-Regimente, a završeno je 1793. godine. Na karti se nalazi sljedeći tekst s opisom 11 važnijih vojnih i civilnih objekata: KARTA GRADA PETRINJE s prikazom stanja novih objekata i adaptacije starih objekata nakon 1783. godine.

Tamnocrvena boja označuje novoizgrađene zidane objekte, svjetlocrvena označuje stare zidane objekte, žuto lavirano su označene nove drvene kuće, a smeđom su bojom označene stare drvene kuće. Prazne, još neizgrađene, površine označene su laviranim tušem."

Legenda:

1. Katolička župna crkva
2. Zgrada za smještaj brigadira
3. Zgrada za smještaj vrhovne komande
4. Novoizgrađena glavna stražarnica
5. Artiljerijsko skladište
6. Nova barutana
7. Djevojačka škola
8. Zgrada za smještaj vrhovnog zapovjednika
9. Pravoslavna crkva
10. Muška škola
11. Prodana, a još neizgrađena parcela

¹⁸ O tome pišu opširno:

- M. Miljanović: "Crkva sv. Spiridona u Petrinji" u Zborniku za likovne umjetnosti, Matica srpska, Odeljenje za likovne umetnosti, Novi Sad, 1984. str. 237-255.
- R. V. Petrović: "Pregled crkvenih spomenika kroz povescnicu srpskog naroda", Posebno izdanje SANU, knjiga CLVII, Odeljenje društvenih nauka n.s., knjiga 4, Beograd, 1950.
- "Proslava 100-god. hrama sv. Spiridona u Petrinji", Srpski zabavnik, broj 25, Zagreb, 1885. str. 199.
- M. Radeka: "Gornja Krajina ili Karlovačko vladičanstvo ...", Savez udruženja pravoslavnih sveštenika SRH, Zagreb, 1975. str. 314.

¹⁹ Opširnije o tome u sljedećim djelima:

- S. Antoljak: "Katoličke župe u francuskoj Hrvatskoj 1811. g.", Croatia Sacra, br. 17-18, Zagreb, 1939. str. 104-120
- M. Pivec-Stele: "Gospodarski položaj Ilirskih provinc", u: "Napoleonove Ilirske provincie 1809-1814", Ljubljana, 1964. str. 65-77.

²⁰ Original diplome, na ime Nikola Vitasz, čuva se u Arhivu Hrvatske u Zagrebu, odjel Grafička zbirka: gradovi-mjesta, inv. broj: 1553.

²¹ O tome piše petrinjski suvremenik i kroničar Ivica Golec u tekstu "Pregled povijesti petrinjske (1240-1918)", u: "Župa sv. Lovre", Petrinja, str. 68: "Želeći zaustaviti stagnaciju broja stanovništva u Petrinji, petrinjski gradonačelnik Franjo Wagner početkom 1850. upućuje okružnoj vladi u Egeru poziv, kojim poziva 10 obitelji da pod vrlo povoljnim okolnostima presele na područje Petrinje. Obitelji su doselile iz Češke i ovdje utemeljile češko naselje, kasnije prozvano Češko Selo."

²² I. Golec: "Cettolo (Cetula)", u "Hrvatski bibliografski leksikon", Sv. II. (B-C), HLZ "Miroslav Krleža", Zagreb, 1989.

²³ Plan se nalazi u Arhivu Hrvatske u Zagrebu, na Odjelu planova naselja, s oznakom D XIV 31.

²⁴ I. Golec: op. cit., str. 71

²⁵ Nacrta za objekte škole kao i parcelacija zemljišta za pojedine kulture nalaze se u Arhivu Hrvatske u Zagrebu, Odjel gradevinskih nacrta:

1. broj 7/1897-1903. UOZV (KTO) kutija 87
2. broj 2/1899, UOZV (KTO) kutija 33
3. broj 1/1916, UOZV (KTO) kutija 34
4. broj 1/1916, UOZV (KTO) kutija 59

²⁶ I. Golec, op. cit., str. 73

²⁷ Vijest o osnivanju Društva za poljepšanje grada objavljena je na prvoj stranici lokalnog lista "Banovac", koji je tiskan u prvoj privatnoj tiskari "Dragutin Benko" u Petrinji i bio je od velike važnosti za grad. "Banovac" je počeo izlaziti 1887. godine i njegovo izlaženje traje sve do 1919. godine, s manjim prijkidima. O tome piše petrinjski kroničar I. Golec u djelima:

- "Pregled povijesti Petrinjske 1240-1990", u: Župa Sv. Lovre u Petrinji", Župni ured Sv. Lovre, Petrinja, 1990.

- "Tiskarstvo, izdavaštvo i knjižarstvo Petrinje", Ogranak Matice hrvatske Petrinja, Zagreb, 1992.

²⁸ Nacrti za most nalaze se u Arhivu Hrvatske u Zagrebu, Odjel građevinskih nacrti, pod inv. br. 3/1911.-1912. UOZV (KTO) kutija 59. Pod istim brojem nalaze se i nacrti za gradnju vodovodne mreže grada Petrinje sa svim izvedbenim detaljima ("ventilni zdenac", "normalni nadzemni hidrant sa automatičnim izpražnjivanjem").

²⁹ Vijest o tome tiskana je u listu "Banovac", br. 14, od 4. travnja 1903.

³⁰ "Banovac", broj 19, od 9. svibnja 1903. g. U tom broju objavljena je i vijest da je "petrinjski građevinski poduzetnik Gjuro Cettolo preuzeo gradnju rigola i sve zemljišne radnje na Kolodvorskoj cesti, od Duge ceste do zgrade željezničke postaje".

³¹ Republički zavod za zaštitu prirode iz Zagreba donio je 24. veljače 1969. g. rješenje broj: Up/IS 2-1969. kojim se "Strossmayerovo šetaliste u Petrinji, na kat. čestici br. 1972, u ukupnoj površini od oko 1,5 ha stavlja pod posebnu zaštitu kao SPOMENIK PRIRODE (spomenik vrtno arhitekture - park), te se određuje upis tog objekta prirode u Registar posebno zaštićenih objekata prirode koji se vodi kod ovog Republičkog zavoda."

³² Taj je prijedlog iznio dr. Rudolf Horvat u "Banovcu" broj 16, od 15. travnja 1905. g.: "Mi imamo u Petrinji krasno šetaliste koje još nema imena. Kuće na istočnoj strani zovemo Trgovačka ulica, na sjevernoj Sudnička, a na južnoj Poglavarstvena. No svatko na prvi mah vidi da to nisu nikakve ulice. Trgovačka ulica zapravo počinje tek od zgrade kr. kot. oblasti, a Sudnička od "Svrtišta k Lavu". Naziv pak Poglavarstvena ulica je takova kovanica da se među Petrinjcima nikada neće udomiti. A za kuće na zapadnoj strani šetalista (oko crkve) nemamo uopće nikakova naziva. Nije to ni potrebno, jer svatko zna da su sve kuće na šetalistu. Najbolje bi bilo da sve kuće oko šetalista dobiju isti naziv, kao što ga imaju sve kuće oko Zrinskog irga u Zagrebu. Sad je pak najljepša zgoda da izvedemo ovu promjenu. Neka slavno gradsko zastupstvo nazove šetaliste imenom biskupa Strossmayera. Tako ćemo se odužiti uspomeni velikom pokojniku čije ime neće među Hrvatima nikada izumrijeti. Neka se dakle sve kuće oko šetalista ponose natpisom 'Strossmayerovo šetaliste'."

³³ Svi nacrti, proračuni i ostala dokumentacija za gradnju vodovoda u Petrinji nalaze se u Arhivu Hrvatske u Zagrebu, Odjel građevinskih nacrti, pod inventarskim brojem 3/1911- 1912 UOZV (KTO) kutija 59.

³⁴ Plan je izradio stručni tim arhitekata i drugih stručnjaka okupljenih u Arhitektonskom projektnom birou (APB) iz Petrinje. Prijedlog Plana bio je javno izložen od 18. do 28. lipnja 1971. godine.

³⁵ Nakon 1977. godine poslove na izradi dokumentacije prostora dobiva Urbanistički Institut SRH. Počevši od navedenog GUP-a i PP-a općine Petrinje, grupa arhitekata i drugih stručnjaka zaposlenih u Urbanističkom Institutu SRH iz Zagreba izrađuje nekoliko Provedbenih urbanističkih planova:

1. PUP "Slatina", 1979. g.
2. PUP "Petrinja-Centar", 1982. g.
3. Plan uređenja malog naselja "Mošćenica", 1984. g.
4. PUP "Poloj-Resna-Luka", 1984/85. g.
5. PUP "Mrzlo Polje-Lužanjak", 1986. g.
6. PUP "Petrinja-sjever", 1986. g.
7. PUP "Petrinja-zapad", 1988/89. g.

Osim navedenih područja za koje su GUP-om iz 1978. g. predviđene izrade provedbenih urbanističkih planova, Petrinja ima još tri područja, i to "Majdanci-istok", "Petrinja-istok" i "Petrinja-jug".

³⁶ Prema tim urbanističkim planovima bila su predviđena velika rušenja "starih i nepotrebnih objekata" u centru, bez obzira na njihovo povijesno značenje u razvoju grada, gradnja "modernih" višekatnica (npr. stambeno-poslovni objekt na sjevernoj strani Strossmayerova šetalista, stambeno-poslovni objekt na istočnoj strani današnje Nazorove ulice, probijanje novih prometnica kroz grad... Vrhunac je takvog "urbanističkog planiranja" planiranje gradnje objekata javnih i centralnih sadržaja u naplavnom području, a ujedno i zakonom zaštićenom prostoru, potoka Petrinjčice (PUP "Petrinja-centar") te planirana tzv. zapadna obilaznica (PUP "Petrinja-zapad") koja je trebala prolaziti kroz gusto izgrađeno područje.

³⁷ Tijekom 1981. godine izraden je PUP "Majdanci-istok", a tijekom vremena, ovisno o potrebi za novim gradilištima, u APB-u iz Petrinje radeni su tzv. "L-planovi" na katastarskim podlogama formata A3.

³⁸ Primjer za to vidimo na području "Petrinje-istok" i na području samog centra: prostor južno od današnje robne kuće pa sve do današnje Šenoine ulice, gdje je preko tzv. "L-planova" sagrađeno nekoliko višestambenih objekata te Dom za umirovljenike i sportska dvorana/kuglana.

³⁹ U Zavodu za urbanizam Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu izradeni su ovi urbanistički planovi:

- PUP "Majdanci-istok" (izmjene i dopune), 1989. g;
- PUP "Mrzlo Polje - Lužanjak" - zona male privrede (izmjene i dopune), 1989. g;
- PUP "Petrinja-jug", 1990. g;
- PUP "Petrinja-istok", 1990. g;
- PUP "Petrinja-centar", 1991. g.

⁴⁰ Zavod za urbanizam Arhitektonskog fakulteta izradio je sljedeće izmjene PUP-ova:

- PUP "Slatina", 1989. g;
- PUP "Mrzlo Polje-Lužanjak", 1989. g;
- PUP "Petrinja-sjever", 1990. g;
- PUP "Poloj-Luka-Resna", 1990.

⁴¹ Svakako se mora zaboraviti "velika ideja" soc-razdoblja iz 1978. godine kada je za Petrinju planirano čak tri obilaznice! Autor smatra, a to se pokazalo i tijekom zadnje tri godine prisutnosti Zavoda za urbanizam AF Sveučilišta u Zagrebu na području Petrinje, da bi se istočna obilaznica trebala tretirati kao gradska prometnica, jer Petrinja postoji i istočno od nje (dio te istočne obilaznice izveden je potkraj osamdesetih godina). Sjeverna obilaznica nužno je potrebna i kao dio regionalne prometnice Glina-Petrinja-Sisak. Zapadnu obilaznicu treba u potpunosti zaboraviti, jer to za Petrinju znači kao da netko planira tzv. sjevernu zagrebačku obilaznicu po južnom obronku Medvednice kroz gusto naseljeni prostor. Industrijske i komunalno-servisne sadržaje svakako bi trebalo staviti izvan grada, a njihove dosadašnje prostore unutar grada iskoristiti za formiranje dodatnih zelenih površina.

Summary

A CONTRIBUTION TO RESEARCH INTO THE URBAN DEVELOPMENT OF THE TOWN OF PETRINJA

Nenad Lipovac

The settlement of Petrinja in Croatia was mentioned in documents in the first half of the thirteenth century. All trace of that Petrinja disappeared in the first half of the sixteenth century therefore the site of that, so-called "Old Petrinja" cannot be located today. The town known as Petrinja was born in 1592 when the Turkish troop commander Hasan-Pasha Predojević built a wooden fort near the confluence of the Petrinjčica and the Kupa.

In Petrinja's 400-year long history we can differentiate five time periods of urban development:

- 1. Turkish fort (1592-1595)*
- 2. Christian fort (1595-1703)*
- 3. Town in the Military frontier (1703-1881)*
- 4. Civil town in Croatia (1881-1945)*
- 5. Modern town in Croatia (1945-1991)*

In the first period there was only the fort itself, with no civil houses inside or outside it. Civil and military houses began to spread outside the fort in the second period. In the third period began the real urban development of Petrinja. After the demolition of the remaining fort ruins the town began its "finger spreading" following the regional roads (Glina to the west; Kostajnica to the south; Sisak to the east). The fourth period was characterized by sudden industrial development (the Gavrilović Meat Factory). The seventh decade of the present century brought the town its most intensive urban development (about 20 town plans were made).

Petrinjas development sank to zero level at the beginning of September 1991 when the aggression upon Croatia started. Plans of development were replaced by plans of destruction drawn up in the sick minds of some politicians and generals.